

EEN GRUWELIJKE MOORD OP DE BROEKSITTARDERWEG

H.J.A.M. BEAUMONT EN J.H. SCHRADER

Het straf dossier van Johann Nathan ¹⁾, de laatste persoon in Nederland aan wie in vreedstijd de doodstraf werd voltrokken, laat zich lezen als een detective. Het is er niet een van het klassieke model, waar binnen een gesloten groep pas op het laatst duidelijk wordt wie de moord heeft gepleegd. Meer heeft het gemeen met de variant van het meestal in de rechtszaal geënceneerde 'schuldig-of-niet-schuldig'-model waarmee Columbo op televisie revolutie maakte: de dader is bekend, maar het bewijs van zijn schuld moet worden geleverd en zijn alibi ontzenuwd. Duidelijk is dat het opsporingswerk in die tijd ver aflight van de huidige methoden. Het is bijna onvoorstelbaar hoeveel belang er gehecht wordt aan getuigenverklaringen en hoe weinig aandacht wordt besteed aan de stille getuigen en met welke nonchalance de sporen van het misdrijf worden opgenomen. Desalniettemin zal uiteindelijk een steen de sluitsteen van de bewijsconstructie vormen en scheelt het letterlijk een haar of het bewijs zou niet geheel zijn rondgekomen. Sterker nog: het slachtoffer zelf moet uit het graf oprijzen om het bewijsmateriaal aan te vullen en te zorgen dat de moordenaar niet zal ontkomen aan zijn gerechte straf...

HET MISDRIJF

Op 25 november 1859 om elf uur 's avonds bericht de Sittardse brigade-commandant der marechaussee, wachtmeester Hendrik Hubert Hacking, per brief aan de officier van justitie te Maastricht het volgende:

Heden avond om ruim 9 ure werdt ik door Cornelis Sieben, arbeider, en Magdalena Jennen, jonge dochter, beide wonende te Stadbroek (Sittard) geïnformeerd, dat op den weg tusschen Sittard en BroekSittard twee personen, namelijk een mans- en een vrouwspersoon, zoodanig mishandeld en verwond geworden waren, dat het vrouwspersoon ter aarde lag en geen teekens van leven meer gaf. Daarop heb ik mij onmiddelijk vergezeld van de Marechaussee Zeevenhoven ter plaatse begeven en bevond, dat op gezegden weg onder de gemeente Sittard een vrouwspersoon lag geheel bebloed voornamelijk aan het hoofd, alwaar zij zwaar verwond was, en dat zij, zoo het ons toescheen, dood was; dat tevens een manspersoon op vier ellen afstand van haar op zijnen rug uitgestrekt ter aarde lag, dewelke zuchten en kermden, aan dewelke wij echter geene wonde bevonden, doch ook niet tot spreken konde krijgen. Alstoen heb ik onmiddelijk den Heer Hochstenbach, heel- & vroedmeester alhier, doen opzoeken, dewelke dadelijk ter plaatse kwam en verklaarde, zoodra hij het vrouwspersoon zag, dat zij overleden was, en wel ten gevolge [van] een of meer versche wonden, dewelke zij aan het hoofd had, doch bevond aan den manspersoon geene verwonding.

Vervolgens is mij gebleken, dat de overledene genaamd is Soffia Corsten, huisvrouw van Joseph Driessen, oud 60 jaren, koopvrouw, wonende te BroekSittard, en dat den manspersoon

haren bij haar inwonende schoonzoon is met name Johann Natan, oud 35 jaren. Vervolgens is door mijne tusschenkomst genoemde Natan huiswaarts geleid, terwijl het lijk door mijne onderhebbende [be-]waakt wordt ter plaatse in afwachting van uEd. achtb. komst alhier. En daar er min of meer vermoedens bestaan, dat genoemde Natan den dader wel konde zijn van de misdaad, wordt hij tevens door mijne zorg in zijne woning bewaakt, alwaar hij in dit oogeblik nog sprakeloos te bed leyd.

In een procesverbaal, de volgende dag opgemaakt, beschrijft wachtmeester Hacking wat hij verder heeft aangetroffen, toen hij de plaats des misdrijs met een lantaarn inspecteerde:

Tevens stond vier ellen van haar af hare hondenkar bespannen met een hond. Naast de hondekar stond eenen armkorf, gevuld met boter, brood, enz... Verder bevonden wij over den weg tot op vijftien ellen lengte vanaf het lijk een zoogenaamde vrouwentasch (zak); een knipbeurs, bevattende twee Pruissische thaler & vier cents, welke beurs herkend is voor die van Natan; eenige broekknopen en een paternoster... Wijders hebben wij gehoord Frans Denij, schrijnwerker, wonende te Sittard, dewelke verklaard, dat hij hedenavond omstreeks acht een vierde uur, komende van BroekSittard gaande naar Sittard ongeveer 130 passen voor zich uit op bedoelde weg eenige slagen hoorde toebrengen en onmiddelijk daarop eenig hulpgeschreeuw hoorden; dat dadelijk daarop een manspersoon op hem, getuige, toekwam, dewelke hij erkende voor Nathan voornoemd en tot hem getuige zeide: 'Ziet eens wat vier kerels mij en mijne moeder aldaar geslagen hebben'; dat echter hij getuige aan Natan geene sporen van mishandeling ontwaarde, doch eenige passen verder komende de bedoelde moeder hevig bebloed ter aarde zag liggen en dat hij getuige daarop spoedig naar Sittard snelde teneinde zulks bekend te maken.

Eenzelfde verklaring heeft Johannes Kriescher aan de wachtmeester afgelegd. Deze ambtenaar van 's Rijks Belastingen is op de bewuste avond van zijn kantoor in Sittard onderweg naar zijn huis in Broeksittard. Die nacht doet Hacking enkele pogingen om Nathan te ondervragen, maar deze is niet aanspreekbaar. Als het de volgende ochtend licht wordt, vindt marechaussee Willem Reijnders, die de plaats van het misdrijf bewaakt,

... op 6 ellen afstand van het lijk ... een stok van bruin mispelenhout, van boven bevlogten met leder en van onder met koper beslagen, dewelke op het midden aan stukken gebroken was en eenigszins met bloed besmet en erkend wordt voor de stok van Natan te zijn.

Op verzoek van wachtmeester Hacking heeft dokter Antoine Joseph Hochstenbach Nathan 's avonds om 10 uur en de volgende ochtend om 8 uur lichamelijk onderzocht. In zijn verslag van 26 november schrijft de dokter:

In het woonhuis van zekeren Driessen, zijnde de schoonvader van genoemde Nathan, heb ik hem liggende in een bed gevonden, onderzocht en de volgende verschijnzelen waargenomen. Hij scheen geheel bewustloos te zijn, hielt de oogen gesloten. De pols was gaauw en wat onregelmatig; de ademhaling geregelt. Hij kreeg van tijd tot tijd eene soort van stuiptrekkingen en hij was stijf en koud. In zijn aangezicht op beide wangen heeft hij verscheidene schronden²⁾, kratzen en ligte ontvellingen; op zijn voorhoofd een met slijk bevuilde plaats in eene dwarsche richting. Op beide handen bevinden zich eenige bloedvlekken en op de vereeniging van duim en wijsvinger van de linkerhand ziet men eenen bloedigen rand, alsof hij een met bloed bevuilt werktuig er tusschen vast gehouden had.

Bij zijn tweede onderzoek treft de dokter Nathan aan

in een meer bewusten staat ... Ik heb hem doen uit het bed komen en na [hem] geheel en al ontkleed te hebben heb ik hem naauwkeurig onderzocht, maar geene verschijnzelen buiten de boven beschrevene kunnen opsporen, als dat zich boven zijn regterknie eene bloedvlek bevindt, hebbende eene dwarsche rigting in de lengte van omtrent acht duimen en de breedte van twee duimen. Dit bloed schijnt door zijne broek gedrongen te zijn. Vermitz Nathan nog slaperig en bedwelmt schijnt te zijn, zijnen pols wat vol en snel is en hij klaagt over pijn aan zijn hart, heb ik hem eene aderlating gedaan, pap van lijnzaatmeel op zijn hart doen leggen en de diët aanbevolen. De opgenoemde schronden, kratzen en ontvellingen schijnen door vingernagels en door het schruvelen over eenen zandigen grond veroorzaakt te zijn.

Dezelfde ochtend nog vordert de officier van justitie mr. B. Hanlo de rechter-commissaris mr. Victor Nijst het gerechtelijk vooronderzoek te openen en nodigt hem uit samen de plaats van het misdrijf te bezoeken. Mr. Nijst schrijft daarover:

Ten half drie ure 's namiddags te Sittard aangekomen, vergezelden ons dadelijk de Heer Arnolds, Burgemeester der stad ³⁾, en de wachtmeester der aldaar gestationeerde brigade marechaussée. Op de weg leidende van Sittard naar Broeksittard, op een afstand van 15 passen genomen van het uiteinde der zoogenaamde Donkelweide, wees men ons aan een ter aarde liggend lijk, hetwelk behoorlijk bewaakt werd door manschappen der marechaussée. Hetzelve was bedekt met stroo en, nadat wij gelast hadden het lijk aan ons bloot te leggen, zagen wij dat het was het lijk eener bejaarde vrouw, gekleed met een zwartachtig nevelkapje op het hoofd, een groenen jak, een wollen rok en een katoenen omslagdoek over de borst gekruist. Het hoofd was sterk verwond en bebloed. Het ligchaam lag als het ware dwars op den weg. Twee personen welke zich bij de menigte toeschouwers bevonden, namentlijk Jacob Heijnen en Willem Willems, de eerste te Stadbroek, de tweede te Broeksittard wonende, verklaarden ons op afvraag dat zij het lijk aanerkenden voor te zijn dat van Sophia Corsten, huisvrouw van Joseph Driessen, wonende te Broeksittard. De heer Burgemeester Arnolds heeft ons de woning van de huisvrouw Busch ⁴⁾ te Broeksittard aangewezen teneinde aldaar de lijkschouwing te verrigten, hebbende wij vervolgens het lijk met de daartoe behorende kleedingstukken op eene kar doen laden en overbrengen naar eene geheel ledige plaats in evengemelde woning, alwaar de heeren deskundigen Kribs en Hochstenbach, door ons daartoe gerequireerd en beëdigd, in onze tegenwoordigheid tot de lijkschouwing zijn overgegaan. Wij gelastten tevens dat al de kleedingstukken tot het lijk behorende zorgvuldig zouden bewaard blijven om later ter griffie onzer regtbank te worden overgemaakt.

Diezelfde dag nog dienen Kribs en Hochstenbach het Visum Repertum in, waarin zij de verwondingen uitvoerig beschrijven en tot de volgende conclusie komen.

Na het bovenstaande in overweging genomen te hebben, kunnen wij met alle waarschijnlijkheid beslissen, dat de wonden veroorzaakt moeten zijn met stomp kneuzende werktuigen; dat de omgebrachte waarschijnlijk op de grond gelegen heeft, toen zij de zware wonde sub no. 1 ontvangen heeft, en verder dat deeze wonde, gepaart met de beenbreuk sub no. 15 en de uitstortingen sub no. 12 en 14, op zich zelfs en onvermijdelijk de dood veroorzaakt heeft.

Genoemde wonden zijn

1. eene wonde hebbende gescheurde randen, eene onregelmatige ronde gedaante, geplaatst voor, boven en achter het linker oor. Het uitwendig oor is in de verwonding begrepen, in

stukken gescheurt en als verplet. Dezelve heeft eene doormeting van voor naar achter van eenen palm en van boven naar beneden van zes duimen, doorgaande tot op het been;

15. een breuk in het linkerslaapbeen, en 12. en 14. bloeduitstortingen in de hersenen. Na afloop van de schouwing wordt het lijk ter begrafenis vrijgegeven.

In de woning van Joseph Driessen tekent rechter-commissaris Nijst uit de mond van Johann Nathan de volgende verklaring op.

Gisteren ben ik met mijne moeder uit Echt weggegaan, alwaar wij verschillende zaken onzen handel betreffende, zoo als eijeren, boter, kool, enz. hebben gekocht en geladen op een karretje, bespannen met onzen hond. Ten half zes ure kwamen wij in de Echterheide aan de woning van Bielen ⁵⁾, herbergier. Ik ging de woning binnen, terwijl mijne moeder bij het karretje op straat bleef staan. Bielen zat in zijne herbergkamer; andere personen waren insgelijks daar en onder anderen een persoon gekleed met een zwartachtig fluweelen rok of jas. Ik vroeg aan Bielen of mijn nabuur Geelen, eigenlijk genaamd Lambert Hermans, die in dezelfde zaken als ik handel drijft, reeds op huis was aangegaan, waarop Bielen geen enkel woord ten antwoord gaf. Daarna vertrok ik met mijne moeder en te Susteren aankomende gingen wij in de herberg genaamd 'de Zwaan' den koffij nemen. Ten 7 uren gingen wij uit Susteren weg. Nadat wij het dorp hadden verlaten en ter hoogte waren gekomen van de Catsbroekermolen ⁶⁾, zag ik eensklaps bij mijne schoonmoeder, die op eenen afstand achter het karretje liep, vier manspersonen staan. Zij waren ons achtervolgd. Een hunner, dien ik even als mijne moeder dadelijk herkende als te zijn de bovengenoemde herbergier Bielen, riep tegen mijne moeder uit de woorden: 'Is dat het slechte wijf, hetwelk kwaad van ons wil spreken?' Ik riep mijne moeder toe van zich te haasten en wij vervolgden onzen weg zonder verder door een dier vier personen, waarbij ik insgelijks heb aanerkend de persoon dien ik ten huize van Bielen gekleed met een zwart fluweelen jas gezien had, gehinderd te worden. Ik weet dan ook niet waar die vier personen zijn verbleven of waarheen zij zijn gegaan.

Vervolgens hebben wij onzen weg genomen door Overhoven en den buurtweg leidende naar onze woning te Broek-Sittard. Toen wij nu op den weg vlak aan de Donkelweide gekomen waren, sprongen eensklaps uit die weide vier personen ten voorschijn. Ik liep vlak bij het karretje en mijne moeder achtervolgde mij op eenige weinige schreden afstands. Drie dier personen namen mij dadelijk vast, terwijl Bielen uitriep tegen mij: 'Nu krijg ik je!' Zij grepen mij bij de kleederen, stootten mij tegen de borst en wierpen mij ter aarde tegen het karretje aan, tengevolge waarvan het karretje achterover sloeg en de hond, die daardoor werd opgeheven, als het ware verstikte. Door dat naar de hoogte gaan van het karretje viel de korf mijner moeder, welke korf eijeren, boter, kool, enz. inhield, ter aarde. Ik was van schrik bevangen en voelde hevige pijnen in het ligchaam door de toegebrachte stooten. Ik weet dan ook niet of die personen mij nog andere slagen hebben toegebracht. Mijne moeder riep uit de woorden: 'Dat is Bielen. Komt die kerel ons nog zoo ver achtervolgen?' en daarop gingen drie dier personen, waaronder Bielen, op mijne moeder af. Terwijl ik nu als het ware bewusteloos ter aarde lag, zag ik, dat de drie personen die mij hadden aangerand, ieder met een stok gewapend, op mijne moeder, die weinige schreden achter mij was blijven staan, afgingen en haar geweldige slagen op het hoofd toebagten. Zij viel ter aarde en terwijl de eene voortging met haar te slaan, waren er twee anderen die haar voettrappen op het ligchaam toebagten. De vier personen liepen vervolgens spoedig weg en namen hunne vlucht door de Donkelweide, waaruit zij te voorschijn waren gekomen. Ik stond op en wende met alle moeite pogingen aan om tot aan de plaats te komen, waar mijne moeder lag. Zij was sprakeloos en bloedde zeer sterk. Ik trachte haar op te heffen met mijne handen, maar kon haar verder geen hulp toebrengen. Ik zelf had geene krachten meer en was onder den indruk van angst. Verschillende personen kwamen bij, waaronder ik den schrijnwerker Frans Denie heb gekend. Ik heb vervolgens mijn korf op het karretje willen zetten en ben wederom vlak bij het karretje tengevolge der pijnen en der aandoening neergevallen.

Vr[aag]: Waart gij niet van een stok voorzien?

Antw[oord]: Ja, ik had een stok, voorzien van een koperen beslag en een knop om het bovenste gedeelte van leder.

Vr: Waar is die stok gebleven?

Antw.: Ik heb hem onderweg aan mijne moeder, die uit hoofde van beletsel aan de voeten niet goed loopen kon, geleend. Toen ik op den weg werd aangerand, riep mijne moeder mij toe, dat zij mij dien stok zoude geven om mij te verdedigen, maar zulks heeft niet plaats kunnen hebben.

Vr: Hebt gij of heeft uwe schoonmoeder vroeger met Bielen woordenwisseling gehad?

Ant.: Eenige dagen geleden heeft zij aan Bielen verweten, dat hij mij slechten drank had gegeven, tengevolge waarvan ik buikpijn had bekommen. Bielen drijft handel evenals wij in eetwaren en schijnt jaloers te zijn, dat wij goede zaken doen.

Vr.: Had uwe moeder gisteren geld bij zich?

Antw.: Mijne moeder zeide mij gisteren in het naar huis gaan dat zij nog negen vijf franc stukken bij zich had. Zij was in de gewoonte het geld altijd in een blaauw zakje te bergen en hetzelfde in haren rokzak te steken ... dien door middel van twee linten om het lijf gebonden was ...

De rechter-commissaris vindt in de verklaring voldoende aanleiding om dezelfde dag nog een arrestatiebevel te doen uitgaan voor de genoemde Peter Jan van der Beelen, voormalig ambtenaar, thans herbergier aan de Rijksweg ten noorden van Susteren. Op maandag 28 november wordt hij aangehouden, te Maastricht in verzekerde bewaring gesteld en door mr. Nijst verhoord. Op de hoogte gesteld van de tegen hem ingebrachte beschuldiging reageert hij:

Ik ben daaraan onschuldig en het roept wraak in den hemel, dat ik wordt aangewezen als zulks te hebben gedaan.

Hij had 25 november de hele avond thuis bij de kachel gezeten. Nathan, die hij slechts van gezicht kende, omdat hij af en toe eens een borreltje kwam drinken, was ongeveer half zes in de herberg gekomen en had gevraagd of de koster van Susteren nog wild voor hem had achtergelaten, wat niet het geval was. Nooit had de herbergier met een van beiden woorden gehad over een borrel, waarvan de drank slecht zou zijn geweest. Van der Beelen kan niet de naam noemen van de persoon die die avond bij hem was, en zijn aanwezigheid in de herberg zou kunnen bevestigen. Deze was aangekomen in gezelschap van Frans Mochens, touwslager uit Echt (in andere stukken *Monsieur* genaamd), en een Hollandse militair die voor half zes al was vertrokken, omdat hij op tijd in zijn garnizoen te Roermond diende te zijn.

Die derde persoon was volgens zijn zeggen met den Hollandschen militair van Maastricht gekomen. Hij zeide, dat hij in de Oost was geweest gedurende zestien jaren als soldaat; dat hij uit Luik was gekomen, waar hij eene zuster getrouwd heeft; dat hij in Luik zijne kleedingstukken had verruild met een Belgischen soldaat; dat de kleedingstukken die hij aan had, daarvan afkomstig waren. Hij droeg dan ook de ligt grijze broek, die ik thans aan heb en welke ik met hem heb verruild tegen eene zwarte. Hij was gekleed met eene militaire blaauwe buis, waarvan de knopen met het No. 3 voorzien waren. Het zien dier kleedingstukken heeft echter bij mij de gedachte doen ontstaan, dat het niet een man uit de Oost was, maar een Belgisch deserteur. Hij heeft mij opgegeven de naam van Smulders te dragen, te zijn geweest

schoenmaker van beroep en geboren te Hulst, waarheen hij verklaarde zich te begeven. Die derde persoon is den volgenden dag circa 8 ure des morgens bij mij vertrokken ... Het ware te wenschen, dat die persoon werde ontdekt om als getuige in deze zaak te kunnen dienen. Die persoon was zoo lang als ik; droeg een knevel, geen bakkebaard; had bruin en vrij kort haar en was voorzien van een lidteeken op het voorhoofd vlak boven de neus. Op de twee zijden van den voorarm was hij met inkt geprikkeld.

Nasporingen naar deze persoon blijven vruchteloos. De Hollandse militair echter wordt geïdentificeerd als zijnde de dragonder Gerardus Zegers, oud 19 jaar, geboren te Bunde, die bevestigt dat hij de beschreven persoon in de herberg heeft achtergelaten. De verklaring van Van der Beelen wordt ook voor een deel bevestigd door Wouter Mook, brievenbode te Susteren. Hij was 25 november omstreeks 6 uur in de avond of iets daarna bij Van der Beelen in de herberg gekomen. Deze zat met zijn vrouw en kind bij de kachel, gekleed in borstrok en met klompen aan de voeten. Een lange man met knevel zat bij hen, gekleed in een lichtgrijze broek en een militaire buis, en verhaalde gebeurtenissen uit Oost-Indië. Mook had ruim een half uur bij hen aan de kachel gezeten en toen zijn weg vervolgd naar Susteren, waar hij ongeveer half acht was aangekomen. Hij was daarbij vergezeld geweest van Matthias Schreijen, dienstknecht van de weduwe Kusters te Sittard. De 'militair' had hij de volgende dag in Stevensweert weer ontmoet. Deze was toen gekleed met een kiel en een donkere broek. Terwijl Van der Beelens alibi gedeeltelijk wordt bevestigd, ontspint zich een web van geruchten rond het verdachte gedrag van Nathan. Marechaussee Cornelis Zeevenhoven, die de nacht van de moord met de bewaking van Nathan was belast, verklaart:

Op Vrijdag den 25 november 11 ... heb ik Nathan naar zijne woning geleid. In den beginne liep hij vrij goed onder den arm van anderen, doch na eenige schreden te hebben afgelegd, deed hij het voorkomen alsof hij niet meer kon gaan en ik heb hem op den rug van andere personen moeten laten naar huis brengen. Te huis komende heeft men hem op het bed gelegd. Nathan had zich steeds sprakeloos gehouden en kermde even alsof hij inwendige pijnen voelde. Hij wees dan ook op het hart om te kennen te geven dat hij aldaar pijn voelde. Gedurende de geheele nacht heb ik aan het bed van Nathan gewaakt. Meermalen heb ik getracht met hem te spreken, doch hij hield zich bewusteloos en gaf mij geen enkel woord ten antwoord. Circa half vijf uren zeide Nathan mij in vrij onduidelijke, maar toch genoegzaam verstaanbare bewoordingen, dat ik den heer kapellaan zou laten roepen. Ik deed zulks en toen de kapellaan is gekomen, heb ik mij op diens verzoek voor eenige oogenblikken verwijderd. Terwijl ik nu buiten de deur der kamer stond, hoorde ik dat Nathan een geregeld gesprek met den kapellaan hield en met vrij harde stem sprak, hetgeen mij verwonderde, want tot dusverre had ik volstrekt geen gesprek met Nathan kunnen houden. Nadat de kapellaan weg was, heb ik met Nathan trachten te spreken. Hij zeide mij, dat zij door vier personen waren aangerand geworden, doch te vergeefs trachte ik van hem te vernemen op welke wijze en door welke personen die aanranding had plaats gehad. Ik vroeg hem onder anderen of hij verdenking had op zekere personen, doch op al mijne vragen hield hij zich sprakeloos en deed het voorkomen alsof hij inwendige pijnen voelde.

Later op de ochtend komt de kapellaan terug om hem de communie uit te reiken. Dokter Hochstenbach die dan aanwezig is, merkt later op:

Nadat de kapellaan aan de verdachte de communie had toegereikt, heeft hij aan den Burge-meester en aan den heer Kantonregter, op dat oogenblik tegenwoordig, in mijne tegenwoordigheid verklaard hoe zich de zaak had toegedragen ... Ik moet bekennen, dat de helderheid van geest, die ik op dat oogenblik bij Natan ontwaarde, de ontwikkeling der daadzaken door hem opgegeven, op dat oogenblik bij mij de overtuiging deed geboren worden, dat de verdachte tot dusverre commedie had gespeeld, want dergelijke plotselinge verandering in geestvermogens heb tot dusverre ik mijne practijk niet ondervonden. Meer bevreemd is het mij later voorgekomen van de wachtmeester te vernemen, dat hij een half uur vóór onze komst bij Natan was geweest en dezen nog sprakeloos had bevonden.

Nathan houdt het voor onvoorstelbaar, dat iemand maar enige twijfel zou koesteren aan de door hem geschetste overval. 's Zondags geeft hij wachtmeester Hacking te kennen dat hij, als hij zich beter zal voelen, woensdag of donderdag naar Echt wil gaan om daar met de veldwachter te bezien of hij geen van de personen die hem hebben aangerand, zou kunnen herkennen. Hacking gaat daar niet op in. Hij vermoedt dat Nathan een gelegenheid zoekt te ontvluchten. Als burge-meester Arnoldts een en ander ter ore komt, schrijft deze nog 's zondags een verontruste brief aan rechter-commissaris Nijst:

De algemeene opinie wijst met den vinger hem als den dader van dezen moord aan; dat bewijst zijn geheele houding na het gepleegde crimen. Hij is sluw en zoekt de policie te misleiden ... Het is geen twijfel of dat hij op de vlugt zal gaan, zoo de Justitie zich niet spoedig en zonder verlies van tijd van zijnen persoon bemeesterd. Ik zoude zelfs niet aarzelen, dat op mijne verantwoording een bevel van aanhouding wierd uitgevaardigd. Het zoude in het belang der Justitie te betreuren zijn, dat den dader van deze moord aan de bedreigde straf ⁷⁾ zoude ontsnappen en de maatschappij daarvoor geene voldoening hebben.

Rechter-commissaris Nijst wacht 's maandags tot na de begrafenis van het slachtoffer, voor hij het arrestatiebevel voor Nathan laat uitgaan. Cornelis Zeevenhoven verhaalt over de uitvoering ervan:

Den avond, dat het bevel van voorloopige aanhouding in onze kazerne is aangekomen, heb ik, nadat de wachtmeester aan Nathan dat bevel had voorgelezen, denzelven bewaakt met den marechaussée Reijnders. Nathan lag in het bed, sliep niet, sprak evenmin met ons en deed het voorkomen alsof hij nog altijd pijnen gevoelde. Des morgens ten vier ure verwonderde het ons van hem te hooren vragen of hij eene pijp

Zwischen Geleen und Sittard wurde dieser Tage eine Frau todt- und deren Mann der Kopf eingeschlagen; diese Leute hatten ein fettes Schwein nach Sittard gebracht und den Betrag 150—200 Franken in der Tasche, wurden aber überwegs angefallen und es ergab sich einige Tage nachher, daß ihr eigener Schwiegersohn jene schreckliche That ausgeübt und sich der Summe Geldes bemächtigt hatte. Die Polizei hat ihn jedoch arretirt.

Bericht in de Limburger Courier: Heerler Wochenblatt, van 3 december 1859: Zwischen Geleen und Sittard wurde dieser Tage eine Frau todt- und deren Mann der Kopf eingeschlagen; diese Leute hatten ein fettes Schwein nach Sittard gebracht und den Betrag 150-200 Franken in der Tasche, wurden aber überwegs angefallen und es ergab sich einige Tagen nachher, dasz ihr eigener Schwiegersohn jene schreckliche That ausgeübt und sich der Summe Geldes bemächtigt hatte. Die Polizei hat ihn jedoch arretirt.

mogt rooken. En nog meer waren wij verwonderd, toen hij, alvorens te vertrekken, eenige stevige boterhammen van roggebrood gebruikte. Daar Nathan ons had verklaard dat hij bij het transport niet te voet konde loopen, zoo hebben wij hem eene kar bezorgd, waarmede hij is getransporteerd geworden.

Wachtmeester Hacking rapporteert bovendien:

Als uitdrukking der publieke opinie mag ik niet vergeten om te zeggen, dat zoowel bij de arrestatie van Nathan te BroekSittard als bij onze aankomst aan de kazerne de geheele bevolking als het ware op de been was; dat er in de handen werd geklapt en van verschillende zijden werd uitgeroepen de woorden 'Ah, nu hebben zij de beest. Nu hebben zij dien deugeniet. Nu zullen zij hem wel nekken.' En ik beken het, zoolang ik bij de marechaussée dien, heb ik nimmer dergelijke voldoening bij het publiek opgemerkt.

Daags nadat Nathan naar Maastricht is overgebracht, krijgt wachtmeester Hacking bezoek van iemand die een getuigenis wil afleggen. Hij schrijft daarover aan mr. Nijst:

Ik heb de eer U EdelAchtb. te berigten, dat heden voormiddag voor mij verschenen is Peter Peters, arbeider, oud 64 jaren, inwonende te Overhoven (Sittard) bij Mathijs Poolmans, met verklaring, dat hij zich in den nacht van den 27 op 28 dezer op de zoogenaamde doodewacht bevond bij het lijk van de verslagene Sophia Corsten; dat hij alstoen eenen geruimen tijd bij Natan aan bed gezeten heeft en met dezen in gesprek geraakt was over den bekende manslag op genoemde Corsten gepleegd; dat Natan onder dat gesprek tot hem, Peters, gezegd had: 'Ja, ik zal wel gehaald worden en ik heb het ook wel gedaan, maar ze zullen mij niets doen, want het heeft het niemand gezien' ... en dat hij, Peters, dit alstoen onmiddellijk medegedeeld heeft aan Peter Hendrik Driessen, meerderjarige zoon van de verslagene, wonende te Broek-Sittard⁸⁾.

Tegen Nijst, die hem later hierover verhoort, zegt Peters, dat Peter Hendrik Driessen nogal laconiek had geantwoord: "*Laat de zaak maar lopen. Hij wordt toch gearresteerd*". Driessen kan zich 's maandags wel opwinden over de onwil van Nathan om de begrafenis bij te wonen.

... Bij het naar de kerk brengen van het lijk zeide Jan [??] Hendrik Driessen, zwager van Natan, tot Natan, die nog steeds in het bed was blijven liggen, van op te staan en mede naar de kerk te gaan, hem toevoegende de woorden: 'Gij hebt dat schandaal op den weg aangezien, gij kunt het nu ook eens aan het graf gaan zien', op welk gezegde Natan niets antwoordde.

Nathan ontkent enige bekentenis aan Peters te hebben gedaan. Omdat Peters een oom van de verdachte is en meerdere strafrechterlijke veroordelingen te Ak-en en Tongeren achter de rug heeft, zal het gerecht zijn getuigenis uiteindelijk als onbetrouwbaar terzijde schuiven.

De rechter-commissaris heeft inmiddels op 29 november Nathan geconfronteerd met Van der Beelen:

In den beginne verklaarde hij ons dat, als hij sterven moest, hij konde blijven volhouden dat het die Van der Beelen geweest is die zoowel op den weg van Susteren als later op den Broek-sittarderweg hem en zijne moeder heeft aangerand met de drie andere personen. Nadat wij, Regter Commissaris, evenwel het gewigt dier beschuldigingen aan den verdachte Nathan

hadden voor oogen gehouden, heeft hij begonnen te aarzelen en heeft hij geëindigd met te verklaren, dat hij Van der Beelen niet bij de aanranders heeft gezien, maar dat hij gemeent heeft dat Van der Beelen bij de aanranders is geweest, omdat hij het woord 'Van der Beelen' door zijne moeder had hooren uitroepen, zoodat hij dezen laatsten niet wil beschuldigen.

Omdat Van der Beelen gunstig bekend staat, zijn alibi gedeeltelijk bevestigd is en het onmogelijk moet worden geacht dat hij tussen het tijdstip van het vertrek van postbode Mook en het tijdstip van de moord zich had kunnen aankleden en de afstand tot de plaats van de moord afleggen, zijn er geen redenen zijn voorlopige hechtenis te verlengen en wordt hij op 2 december op vrije voeten gesteld.

Zaterdag 3 december is rechter-commissaris Nijst in Sittard om de plaats van de moord nogmaals in ogenschouw te nemen en nauwkeurig op te meten. Daarna hoort hij in een kamer van het Kantongerecht tot laat in de avond getuigen. Nathan is nu de enige verdachte. Aan zijn verhaal van de overval wordt nauwelijks nog geloof gehecht. Maar om zijn schuld te bewijzen, moet zijn verklaring worden weerlegd en onomstotelijk worden aangetoond dat alleen hij de dader kan zijn. En wat was het motief voor de moord? Pleitend voor zijn onschuld komt Nathan daar zelf mee voor de dag. Op 7 december vraagt hij om een onderhoud met de rechter-commissaris:

Ik moet U herhaaldelijk verklaren dat ik onschuldig ben, en ik verzoek u bij alle mijne naburen te doen onderzoeken of het hun bekend is dat er oneenigheid heeft bestaan tusschen mij en mijne schoonmoeder. Ik beken dat ik dikwerf woordenwisseling met mijne schoonmoeder heb gehad omtrent de regeling onzer handelszaak, maar daarna waren wij wederom goede vrienden.

De getuigenissen die mr. Nijst inzamelt, vallen niet gunstig uit voor Nathan. De buurvrouwen Mechtildis Thijssen, weduwe Smeets, en Cornelia Schrijen, echtgenote van Lambert Hermans, verklaren dat Nathan bijna dagelijks een hoogoplopende ruzie had met zijn vrouw en met zijn schoonmoeder. Hendrik Rijken en zijn vrouw, brikkenbakkers, verklaren:

dat, terwijl zij zich in den jongst afgelopen zomer te Brunswijk bezig hielden met brikken maken, het huisgezin van de overledene zich insgelijks aldaar onledig hield met hetzelfde werk en met hun, getuigen, onder een en hetzelfde dak woonden; dat zij alstoen opgemerkt hebben, dat Natan met zijne schoonmoeder dagelijks hevig twisten, waarvan de aanleidende oorzaak was dat de schoonmoeder steeds ontevreden was over het werk hetwelk Natan verrigten; dat Natan alstoen meermalen gezegd heeft: 'Ik slaan die oude nog eens een keer kapot', enz. enz.; dat een aanranding door derden onaannemelijk is, omdat hij vergezeld was van een kwaden hond die volgens eigen zeggen niet voor vier menschen bang is en die dan ook algemeen als zeer gevaarlijk wordt gekenschetst.

Arnold Ehlen, collega-handelaar van het slachtoffer, preciseert het laatste punt:

Ik weet dat Nathan een sterke en kwade hond had, waar voor iedereen beangstigd was en mijne overtuiging is dat de hond, zelfs aangespannen zijnde in een geladen karretje zich nog zoude hebben kunnen omdraaijen ten einde zijn meester die van achteren was aangevallen, te verdedigen.

Burgemeester Arnoldts, gevraagd om een getuigschrift over de verdachte, tekent op:

Sedert twee jaren binnen deze gemeente wonende, heeft hij zich gedurende dien tijd tegenover de ingezetenen en politie onbesproken gedragen. Afzetterij die hij jegens zijne familie waarbij hij inwoonde, uitoefende, zijn mij zijdelings ter kennis gekomen. Om zijne verslagene schoonmoeder geld af te persen schreef hij brieven, gedagteekend uit Brunswijk, die hem verzochten over te komen om eene hoeveelheid tichelsteenen aan te nemen. Deze brieven bezorgde hij te Sittard op den post, las deze brieven aan zijne schoonmoeder, die noch lezen noch schrijven kon, voor, die hem alsdan ter goeder trouw het geld gaf om de reis naar Brunswijk te maken.

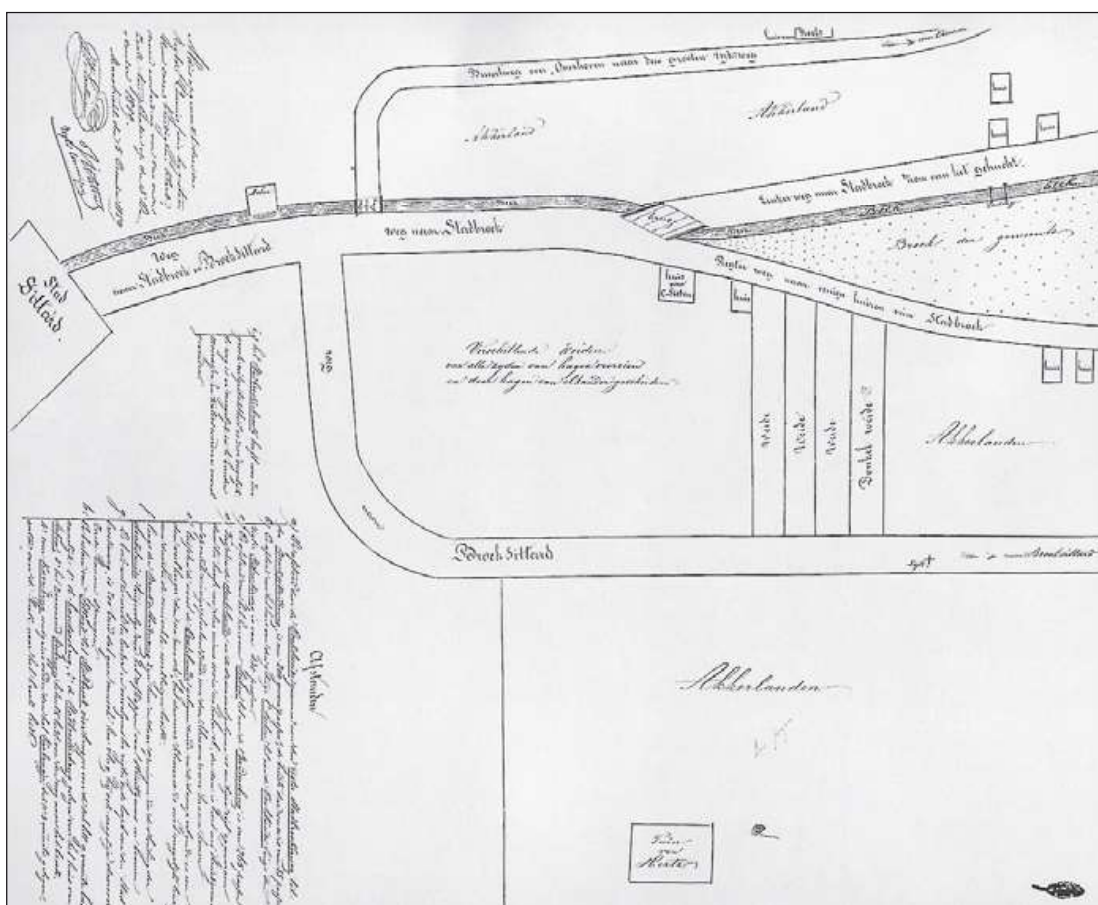
In de periode voordat Nathan in Broeksittard is komen wonen, is zijn gedrag minder onbesproken geweest. In Duitsland heeft hij drie veroordelingen achter de rug: op 24 april 1846 heeft het Tuchtpolitiegerecht te Keulen hem wegens diefstal en het opgeven van een valse naam veroordeeld tot 6 maanden gevangenisstraf en 5 thaler boete; op 1 april 1852 het Landesgericht te Bonn wegens diefstal in dienstbaarheid tot 8 maanden gevangenisstraf en verlies van burgerrechten voor de tijd van 1 jaar; en op 23 november 1854 hetzelfde Landesgericht wegens verheling van ontvreemde voorwerpen tot 9 maanden gevangenisstraf en verlies van burgerrechten en gelijktijd onder politietoezichtstelling gedurende 1 jaar.

Uit het getuigenverhoor blijkt tevens dat Sophia Corsten op de bewuste dag geen zilvergeld bij zich droeg, wat het motief voor een overval zou kunnen zijn. Verrassend is de verklaring van Helena Claessens en haar vader Joseph Claessens, bakker en herbergier te Susteren. Hun herberg was gelegen aan de Rijksweg onder Susteren, schuin tegenover herberg De Zwaan waar moeder en schoonzoon de koffie gebruikten. Helena verhaalt:

In den avond van Vrijdag 25 November tusschen 5 en 6 ure ⁹⁾ is een manspersoon van Broeksittard in onze herberg geweest. Hij vroeg een borreltje, betaalde daarvoor 2 centen en kwam 5 minuten daarna terug om een broodje te koopen, hetwelk hij betaalde met 12 centen ... Bij zijn terugkomst zette hij zich neder en hield het navolgende gesprek: 'Ik ben zoo bang. Wij komen van Echt alwaar wij boter enz. hebben gekocht. Ik handel in eyeren en men heeft al een stuiver geld bij zich. Was ik maar de Catsbroekermolen en de woning van Catharine ¹⁰⁾ voorbij, dan was ik wijd genoeg.' Mijn vader antwoordde hem daarop dat het hem wonder gaf dat hij dusdanig gesprek hield, want dat hij toch nooit had gehoord dat onderweg of aan de Catsbroekermolen menschen werden afgezet, waarop Natan antwoordde: 'Ik zoude al dikwijls aangedaan zijn geworden, ware het niet dat ik altijd een goede hond bij mij heb. Ja,' vervolgde hij, 'ik zoude zelfs hier in Susteren heden nacht willen blijven vernachten, indien ik niet mijne schoonmoeder en mijn geladen karretje bij mij had, al kostte het mij dan ook vijf franken.'

RECONSTRUCTIE

In de loop van december probeert rechter-commissaris Nijst zich een scherp beeld te vormen van wat zich daar op de fatale avond heeft afgespeeld door de vier getuigen die het eerst op de plaats van het misdrijf arriveerden, minitueus en bij herhaling te verhoren. Deze getuigen zijn in volgorde van aankomst schrijn-

Situatieschets opgemaakt door rechter-commissaris Nijst en zijn klerk Lankenau op 5 december 1859

werker Frans Denie, belastingambtenaar Johannes Kriescher en, gezamenlijk, herbergier Cornelis Sieben en naaister Magdalena Jennen.

De schrijnwerker Denie was over de Broeksittarderweg van Broeksittard onderweg naar zijn huis in Sittard toen hij omstreeks kwart over acht op een afstand van ongeveer 130 passen van de Donkelweide ¹¹⁾ gekomen een schreeuw van een hond hoorde, alsof deze geslagen werd, en daarna een doffe slag, alsof er iets op de grond viel. Kort daarna hoorde hij een mannenstem om hulp roepen. Toen hij de afstand tot de Donkelweide voor de helft had afgelegd, rende een man op hem af, die alsmaar vroeg: "Wie ben je? Wie ben je?" De man had zijn pet in de nek en zijn kiel was van voren gescheurd. Toen Denie hem vroeg wat er gebeurd was, antwoordde hij, dat hij door vier mannen was aangevallen en gaf aan de overvallers niet te kennen. Denie meent dat als het deze man was die om hulp had geroepen, deze hem tevoren al heeft moeten kunnen zien of in ieder geval horen aankomen over de harde bevroren grond ¹²⁾. Ter plaatse aangekomen trof hij een oude vrouw aan, die gewond was aan het hoofd en snorkende geluiden maakte. Zij lag plat op haar buik met het gezicht tegen de grond, parallel aan het verloop

van de weg. Herhaaldelijk heeft hij de man, die hij herkende als zijnde Nathan, gezegd dat hij de vrouw moest omdraaien, zodat zij wat meer lucht zou kunnen krijgen. Nathan stond er maar wat bij, vroeg hem geregeld hulp te gaan halen, of liep jammerend heen en weer, roepende: "Wat ben ik ongelukkig! Wat ben ik ongelukkig!" Denie kon van nabij duidelijk zien, dat hij toen geen bloed op zijn gezicht had ¹³). Uiteindelijk ging Nathan naar de vrouw toe, tilde haar hoofd op, maar liet het dadelijk weer vallen. Denie had inmiddels de zogenaamde askorf die hij bij zich droeg en waarin hij zijn gereedschap en enige kilo's wortelen en prei vervoerde, op de grond gezet. Hij liet de korf achter toen hij hulp ging halen. Hij verklaart, dat als er werkelijk vier mannen waren geweest die kort tevoren waren weggevlucht door de Donkelweide, hij ze zeker had moeten horen. Evenmin kon het karretje zijn omgevallen. Het stond er hoog opgetast met onder meer kool en bovenop een platte armkorf. Deze goederen zouden dan zeker van het karretje zijn gevallen en verspreid over de grond hebben gelegen. De vrouw had een doek om het hoofd, maar toen Denie terugkeerde nadat hij hulp had gehaald, lag de doek naast haar. Bovendien lag ze toen op haar rug en haaks op de richting van de weg, terwijl, meende hij, ze te zwak was om zich te kunnen omdraaien.

Rijksambtenaar Kriescher was via Putstraat en Wehrerweg onderweg van het belastingkantoor in Sittard naar zijn woning in Broeksittard toen hij om ongeveer half negen aangekomen bij de tuin van Hertz uit de richting van de Donkelweide om hulp hoorde roepen. Ter plaatse aangekomen trof hij de hem bekende Nathan aan, op een knie zittend bij de vrouw, die erg gewond was aan het hoofd. Zij lag op de rug en loodrecht op de wegrichting. Nathan vertelde hem dat zij door vier personen overvallen en geslagen waren en spoorde hem aan hulp te halen, waaraan de ambtenaar dadelijk gehoor geeft. *"Hadde hij gezegd, dat reeds iemand was bij hem geweest, ik zoude mij voor zeker niet hebben verwijderd van de plaats."* Ook volgens Kriescher had het slachtoffer niet de kracht om zich ook maar enigszins te verplaatsen. Hij ging in draf hulp halen bij Thomas Smeets 'aan het kapelletje'. Bij terugkomst vond hij Nathan sprakeloos op de grond liggen. Dit had hem bevreesd, omdat Nathan tevoren zeer bedaard was geweest.

Magdalena Jennen had om ongeveer half negen op de Stadbroekerweg op weg van Sittard naar Stadbroek ter hoogte van de Baandertsbrug een stem – zij wist niet of die van een man of een vrouw was – gedurende enige minuten "ojé ojé" horen roepen. Zij ging naar de herberg van Cornelis Sieben, een broer van haar tante, om hulp te halen. Halverwege hoorde zij vier of vijf harde slagen vallen: *"Die slagen maakten op mij den indruk alsof iemand bezig was met op vee te slaan."* Met herbergier Sieben liep zij door de Donkelweide naar de plaats waar het geluid vandaan was gekomen.

Wij zijn vrij langzaam gegaan, omdat wij eenigszins bevreesd waren ... maar toen wij aan de stem hoorden, dat zich een ambtenaar of een veldwachter op den weg moest bevinden, zijn wij in snelle passen tot op den Broeksittarderweg gegaan.

In de Donkelweide hadden zij geen personen gezien of gehoord. Wel hoorden zij kermen en klagen en iemand uitroepen "Kwam er nu maar een mensch",

waaraan zij de stem van Kriescher herkenden. Die troffen zij ter plaatse gekomen niet meer aan. Nathan zat op een knie voorovergebogen over de op haar rug ter aarde liggende vrouw. Magdalena spoorde hem aan van zijn moeder af te gaan, opdat zij adem zou kunnen scheppen.

Ik hoorde de oude vrouw gorgelen alsof zij stervende was en zoowel Sieben als ik maakten de opmerking dat het beter ware eene andere positie aan het ligchaam te geven, waarna ik den korf ben gaan nemen om denzelfden tegen den rug der vrouw te plaatsen.

Ook Nathan hadden zij overeind geholpen en met de rug tegen het karretje gezet. Hij had ook hun weer het verhaal van de overval verteld. Nadat zij gezegd hadden de marechaussee te zullen waarschuwen, waren zij de Donkelweide weer ingegaan.

Nauwelijks hadden wij den voet in de weide geplaatst, of wij hoorden herhaaldelijk harde slagen vallen ter plaatse waar het ligchaam der oude vrouw lag. Wij keerden om en vatten dadelijk kwade vermoedens op Natan. Op interpellatie door Sieben gedaan, verklaarde Natan dat de hond op hen had willen aankomen, waarop Sieben zeide dat de hond in dezelfde positie met het karretje had blijven staan ... De moeder lag niet meer tegen den aschkorf aan, maar op den grond. De aschkorf lag omver met de bodem schuins tegen het hoofd en zoo het mij voorkwam ongeveer een voet van het hoofd der vrouw... [Nathan lag] op den grond op twee passen afstand van het ligchaam zijner moeder ... De mand was te zwaar om om te vallen, zonder dat hij met eenige kracht werdt omvergestooten. De oude vrouw was stervende en konde geene krachten genoeg bezitten om die mand te doen omver vallen.

Siebens verklaring staaft die van de jonge Magdalena Jennen. Over de tweede confrontatie en met name de omgevallen askorf vertelt hij:

Al de voorwerpen welke zich erin hadden bevonden, lagen naast het lijk over den grond. De korf was zwaar, slechts met geweld kon men hem doen omvallen en de vrouw had geene genoegzaam leven meer om denzelfden te doen omvallen. En ik beken, dat bij mij in die oogenblikken zeer zware vermoedens tegen Natan oprezen, want Natan, die even te voren met mij vrij bedaard en in zeer duidelijke bewoordingen had gesproken, scheen op mijne interpellatie over de gevallene slagen zeer verlegen en als het ware schoorvoetender wijze antwoordde hij mij, dat de hond op zijne moeder wilde aankomen. Ik deed van mijne zijde de opmerking dat de hond niet op de moeder kon aangekomen zijn, want dat hij in dezelfde directie had blijven staan, waarop hij niets anders antwoordde dan zeer stilletjes de woorden: 'ja, de hond, de hond' over zijn lippen te laten glijden, waarna hij ook niet meer heeft gesproken.

Een indirecte, maar niet onbelangrijke getuige is landbouwer Jan Joseph Roers:

Ik woon even buiten Sittard aan het zoogenaamde Baanderveld en langs mijne woning, die aan den weg ligt, komen vele boerenmensen die zich van BroekSittard naar Susteren begeven, voorbij, tenminste wanneer die menschen een karretje of kruitwagen bij zich hebben ¹⁴). Op vrijdag 25 November jl. des avonds ging ik buiten mijne deur de luiken der vensters sluiten. Op dat oogenblik hoorde ik half negen slaan op de klok van Sittard. De klok

had nog niet uitgeslagen, toen ik in de directie van den Broeksittarderweg en wel juist in de directie waar ik des anderendaags menschen om het lijk heb zien staan, iemand zoo hard mogelijk hoorde schreeuwen even alsof hem een ongeluk overkwam. Zoo als het mij zeker voorkwam was het eene vrouwenstem, die alzoo schreeuwde. Dit geschreeuw was aanvankelijk zeer sterk en verminderde allengskens. Hetzelve konde ongeveer ééne minuut geduurd hebben. Overigens, mijne woning is vrij ver van die plaats verwijderd. Toen ik mijne woning wederom binnenkwam, zeide ik aan mijne vrouw, dat men bezig was in de nabijheid met zich te slaan. Ik verliet mijne woning niet meer en des anderen daags heb ik gehoord dat er een doodslag op dien weg had plaats gehad. Een half uur tevoren, terwijl wij aan het eten waren en ik in het bagijnen klooster te Sittard de klok hoorde luiden (welke klok altijd ten 8 ure luidt), hoorde ik langs mijne woning voorbij komen een wagentje, maar ik heb geene personen hooren spreken.

Met de aanwijzingen tot dan toe verkregen kan mr. Nijst een reconstructie als volgt aannemelijk maken. Nathan zal tevoren het plan hebben uitgebreed om op die 25ste november 1859 zijn schoonmoeder te doden en daarbij een overval in scene te zetten. Waarschijnlijk heeft hij dit plan willen uitvoeren op weg naar huis ter hoogte van de Catsbroekermolen. Zijn opmerking in de herberg te Susteren, dat hij zich bedreigd voelde, kan als inleiding op het verhaal van een overval zijn bedoeld.

Bij de Catsbroekermolen aangekomen, is hij er blijkbaar van teruggeschrokken zijn plan ten uitvoer te brengen. Mogelijk was de kust niet veilig. Bijna thuisgekomen, bij de Donkelweide, moet hij gedacht hebben, 't is nu of nooit. Hij gaat op de oude vrouw af en slaat haar meerdere malen met zijn stok op het hoofd, met zoveel kracht, dat de stok breekt. Dan hoort hij iemand naderen over de harde bevroren grond. Met grote tegenwoordigheid van geest schakelt hij over op het scenario van de overval, roept om hulp en gaat Denie tegemoet, wellicht hopen hem van de plaats van het misdrijf te kunnen weghouden.

Met Denie bij zijn schoonmoeder teruggekeerd ziet hij dat de vrouw nog leeft. Zij ligt met het gezicht op de grond, waardoor zij moeilijk adem kan halen. Nathan talmt gehoor te geven aan de aansporingen van Denie om haar om te draaien en dringt maar bij hem aan dat hij hulp moet gaan halen. Wat als de vrouw het zou overleven en haar verhaal zou doen? Nee, hij moet dit afmaken! Als Denie eindelijk van het toneel verdwijnt, wendt hij zich weer tot het slachtoffer en trekt haar de hoofddoek af.

Alert reageert hij als hij weer tot tweemaal toe wordt gestoord. Eerst door de ambtenaar Kriescher, die al snel bereid is hulp te gaan halen. Dan door Cornelis Sieben en Magdalena Jennen.

Nu is de spanning bij Nathan zo hoog opgekropt, dat hij niet meer kan wachten tot zij op voldoende afstand van de plaats van het misdrijf zijn gekomen. Nauwelijks hebben zij de hielen gelicht, of met enkele harde slagen voltooit hij de moord. Tussen de bedrijven door is hij erin geslaagd zijn schoonmoeder de rookzak af te rukken, zijn kiel te scheuren en zich krabben in het gezicht toe te brengen. Als Sieben dreigt zijn leugens te doorzien, houdt hij zich tenslotte sprakeloos.

HET TECHNISCH ONDERZOEK

Op grond van de getuigenverklaringen kan dus met een grote mate van waarschijnlijkheid worden aangenomen dat Johan Nathan de dader is, maar zijn versie van de overval kan er niet onomstotelijk mee worden weerlegd. Een groot gemis in de voltooiing van de bewijsvoering is het ontbreken van het wapen of werktuig waarmee de dodelijke slagen werden toegebracht. Met de in beslag genomen wandelstok kunnen niet de dodelijke verwondingen zijn toegebracht, die, zoals het lijkschouwingsrapport schrijft, moeten zijn veroorzaakt met stomp kneuzende voorwerpen.

Op 17 december benoemt en beëdigt rechter-commissaris Nijst dr. B. Verver, leraar scheikunde aan het Atheneum te Maastricht, tot deskundige met de opdracht onderzoek te verrichten aan de twee stukken van de wandelstok en de askorf. Denie had op de bewuste avond de askorf mee naar huis genomen en de volgende dag met een bezem het geronnen bloed er vanaf geveegd. Pas op 1 december heeft mr. Nijst de korf in beslag laten nemen. Op 19 december wordt in de vierde getuigenverklaring van Frans Denie opgetekend, dat hij toen hij Nathan op zich af hoorde komen, ter verweer tegen eventueel gevaar een baksteen heeft opgeraapt en deze later bij het hondenkarretje heeft weggegooid. Deze steen lag bij zijn tweede komst aldaar op een andere plek. Dan lijkt het gerechtelijk onderzoek rond de feestdagen enige tijd stil te liggen. Op 30 december bericht dr. Verver dat hij tussen een der tanden van de koperen band om het onderste eind van de stok een klein pluusje rode wol heeft aangetroffen. Het pluusje blijkt later overeen te komen met de wol van de rood-groene doek die het slachtoffer om het hoofd had gedragen.

Op 5 januari 1860 volgt nog een bericht:

Als voorloopig verslag van het onderzoek der korf, mij bij Uw requisitoir van 17 Dec. II. opgedragen, meen ik nu reeds U te moeten te kennen geven, dat naar mijne overtuiging de bebloedde indeukingen op die korf aanwezig, niet kunnen zijn te weeg gebragt door den slag met een ronden stok, maar veroorzaakt moeten zijn door een stomp snijdend werktuig, zoodat indien – wat toch zeer waarschijnlijk is – die indeukingen zijn ontstaan door het werktuig hetwelk tot volvoering van den misdaad is gebezigd, dat werktuig iets anders moet geweest zijn dan een stok.

De rechter-commissaris heeft al eerder dat vermoeden. In een ingeving schrijft hij op 4 januari aan wachtmeester Hacking:

U zult U kunnen herinneren, dat U mij bij onze aankomst op den broeksittarderweg een ter aarde liggende brik hebt vertoond; dat Franciscus Denie U had gezegd dat hij, terwijl iemand in snellen gang tot hem is komen geloopt, hij zich met dien brik heeft bewapend en denzelven had weggegooid toen hij zag dat geen gevaar voor hem bestond. Het is thans in het belang der instructie, dat die brik, indien hij nog ter plaatse mogt liggen, in beslag genomen worde, voorzigtig worde ingepakt en aan mij van eene etiquette voorzien toegezonden, hetgeen ik U bij deze verzoek te doen.

Op 5 januari antwoordt Hacking:

Ofschoon de thans inbeslaggenomen brik geheel overeenkomstig is met diegene dewelke ik naast het lijk heb vinden liggen, kan ik evenwel niet bepaald zeggen dat het dezelfde is, temeer daar een menigte dito brikken in de onmiddellijke nabijheid op de weg liggen.

Er is inmiddels onderhoud gepleegd aan de met puin en grind verharde weg. Op 10 januari kan hij echter melden:

Heden heeft de getuige Denie ter plaatse een brik gevonden en hij vermeend dat het den zelfde is dewelke hij weggeworpen heeft. Derhalve heeft hij mij denzelve ter hand gesteld.

Verver, die opdracht krijgt de steen te onderzoeken, bericht op 29 januari:

Als voorloopig verslag van het onderzoek aan den brik ... meen ik nu reeds U te moeten mededeelen dat ik op dien brik, na hem van de aanhangende leem te hebben ontdaan, een bruin haar heb gevonden, lang 10,5 centimeter, waarschijnlijk dus een vrouwenhaar. Het komt mij belangrijk voor, dat geconstateerd worde in hoeverre dit door mij gevonden haar overeenkomst heeft met het hoofdhaar van de verslagene.

Om dit mogelijk te maken geeft rechter-commissaris Nijst op 3 februari 1860 wachtmeester Hacking last het stoffelijk overschot van het slachtoffer Sophia Corsten te laten opgraven, er enig hoofdhaar af te snijden en vervolgens het lijk weer ter aarde te bestellen. In zijn procesverbaal schrijft de wachtmeester:

... hebben wij ons op heden den zesden februari 1860 zestig doen vergezellen van Jacob Hendriks, oud 24 jaren, en Antoon Ehlen, oud 32 jaren, beide arbeider van beroep en wonende te Broeksittard, dewelke bij het begraven van bedoeld lijk de werkzaamheden van doodegraver verrigt hebben, alsmede van Mathijs Joseph Kribs en Antoon Joseph Hochstenbach, beide genees- en heekkundige en wonende te Sittard, en ons begeven op het kerkhof te BroekSittard, alwaar de beide eerstgenoemde personen ons de juiste plaats aanwezen, waar het lijk van genoemde Sophia Corsten op den 28ste november laatstleden begraven was geworden. Diensvolgens hebben wij te dier plaatse de ontgraving doen bewerkstelligen, de zich aldaar ten aarde bevindende doodekist ten voorschijn doen halen en dezelve doen openen. Vervolgens hebben de beide genoemde geneesheeren Kribs en Hochstenbach de zich in die kist bevindende overblijfsels aandachtig geschouwd en verklaarden daarna eenparig dat zij die overblijfsels herkenden voor het overschot van het lijk van Sophia Corsten ... Diensvolgens hebben genoemde geneesheeren in onze tegenwoordigheid van die overblijfsels eenig hoofdhaar afgesneden en aan ons, wachtmeester, overhandigd, hetwelk wij onmiddelijk ter plaatse in hunne tegenwoordigheid geborgen hebben in eenen verzegelden omslag, voorzien van etiquette, tot opschrift voerende: hoofdhaar genomen bij de overblijfsels van Sophia Corsten...

Op 22 februari verhoort mr. Nijst nog eens alle getuigen die de bewuste avond op de plek van het misdrijf waren. Zijn vragen spitsen zich toe op de baksteen, die de meesten niet eens hebben zien liggen. Eenieder verklaart de steen niet te hebben verplaatst.

Op 10 maart doet dr. B. Verver in een lijvig rapport van 42 pagina's verslag van al de door hem verrichte onderzoekingen van de wandelstok, de hoofddoek, de askorf, de baksteen en de hoofdhaaren. Onder de microscoop is geen verschil in kleur en dikte waar te nemen tussen het aan de steen gevonden haar en het haar dat van het lijk is afgesneden. Vergeleken met haren van 67 personen met bruin haar bleken deze hierin onderling sterk te verschillen. Alleen het haar van de

steen en het haar van het slachtoffer vertoonden vlekken, welke bloedvlekken bleken te zijn. De askorf was, zoals al eerder medegedeeld, op twee plaatsen beschadigd door slagen met een stomp snijdend voorwerp. Daarbij waren meerdere wissen gebroken. Verver constateert dat deze wissen doordrenkt zijn geweest met bloed voor erop geslagen werd. Tussen de wissen heeft hij ook een gedeelte van een oorlel aangetroffen. De 1.608 gram wegende baksteen zou de zware beschadigingen aan de korf hebben kunnen veroorzaken bij de pogingen de hersenpan van het slachtoffer in te slaan. De breuken in de askorf konden als gevolg van misslagen zijn ontstaan.

Vat ik nu alles te zamen, dan kom ik tot het besluit, dat hoogst waarschijnlijk de stok het eerste werktuig is geweest tot pleging van de misdaad; dat toen de verslagene nog de doek om het hoofd had, zoodat het wollen pluusje in een der tanden van den koperen band, onder om den stok gelegd, is kunnen blijven haken; dat daarna een ander stomp snijdend werktuig is gebruikt tot volbrenging van den moord; dat dat werktuig heeft kunnen zijn een briksteen en dat, zoo inderdaad de onderzochte briksteen daartoe is gebezigd, bij het toebrengen der verdere hoofdwonden een hoofdhaar van de verslagene aan dien brik is blijven haken; dat bij het toebrengen der verwondingen met dien briksteen de doek zich niet meer bevond om het hoofd der verslagene.

Het technisch onderzoek van dr. Verver bevestigt de reconstructie die op grond van de getuigenverklaringen kon worden opgesteld. De fatale slagen op het hoofd van Sophia Corsten zijn gevallen, nadat Frans Denie de baksteen en de askorf ter plekke heeft gebracht en volgens Nathans eigen verklaring de aanranders waren weggevlucht. Niemand anders dan Nathan kon de fatale slagen hebben toegebracht.

HET PROCES

Rechter-commissaris Nijst kan nu het gerechtelijk vooronderzoek afronden. Op 15 maart 1860 onderwerpt hij Nathan aan een laatste verhoor, waarbij de verdachte met alle belastende verklaringen en bewijsstukken wordt geconfronteerd. Nathan blijft volhouden dat hij en zijn moeder slachtoffer zijn geweest van een overval. Naar gelang het hem uitkomt, zegt hij dat getuigen niet de waarheid spreken of dat hij van bepaalde feiten niets weet, omdat hij bewusteloos was. Op de vraag van mr. Nijst hoe hij getuigenverklaringen kan tegenspreken, als hij tijdens de verhaalde gebeurtenis bewusteloos was, antwoordt hij:

Ik heb oogenblikken gehad dat ik bewusteloos was, en andere oogenblikken dat ik in het bezit was mijner geestesvermogens.

Op verzoek van Nathan wordt op 25 maart nog Maria Josepha Erkens, handelaarster in eetwaren, wonende te Broeksittard, gehoord. Deze jeugdige vriendin van zijn vrouw zou twee jaar tevoren bij de Donkelweide zijn overvallen. Zij ontkent echter dat haar ooit iets dergelijks is overkomen. Wel vertrouwt zij de rechter-commissaris toe dat Nathan vaak ruzie met zijn vrouw Gertrude had, om-

dat hij zelfstandig wilde gaan wonen, maar zij weigerde het ouderlijk huis te verlaten.

Ingevolge artikel 120 van het dan geldende Wetboek van Strafvordering is de arrondissementsrechtbank niet bevoegd te oordelen over misdrijven, waartegen lijf- of onterende straffen (dwangarbeid, ballingschap e.d.) worden bedreigd. De officier van justitie mr. Hanlo moet derhalve de rechtbank verzoeken de zaak ter verdere vervolging te verwijzen naar de procureur-generaal bij het Provinciaal Gerechtshof. In zijn requisitoir van 11 april omschrijft hij het misdrijf van Johann Nathan

... als zoude hij in den avond van 25 November 1859, op den openbaren weg onder Broeksittard, moedwillig, met voorbedachten rade en geleider lage van het leven hebben beroofd zijne schoonmoeder Sophia Corsten, huisvrouw van Josef Driessen, althans als zoude hij ter voornoemde tijd, plaats en gelegenheid, na voornoemde Sophia Corsten moedwillig zwaar te hebben mishandeld, om de ontdekking van die mishandeling door hem gepleegd voor te komen, haar moedwillig van het leven hebben beroofd ...

De rechtbank beslist conform het verzoek. De volgende dag wordt de verdachte hiervan in kennis gesteld. Daarbij wordt hem medegedeeld dat

de Wet hem het regt toekent om binnen 10 dagen eene memorie aan het Provinciaal Gerechtshof in te leveren, zich te dien einde met een advocaat te beraden, welke, indien hij er geene heeft, aan hem op zijn verzoek zal worden toegevoegd.

Het hof moet nu bepalen of het aan deze zaak een rechtszitting zal wijden. Onder overlegging van de processtukken verzoekt de procureur-generaal, welke functie wordt waargenomen door de advocaat-generaal mr. Batta, op 16 april aan de president van het hof een datum voor de vergadering over deze zaak vast te stellen. De president mr. Wintgens bepaalt 25 april tot dag van de behandeling. De aan de verdachte toegevoegde advocaat mr. Van Oppen levert op 22 april een memorie (verweerschrift) in. Nadat hij omstandig is ingegaan op de onbetrouwbaarheid van de getuige Peter Peters, die uit rancune zou hebben verklaard dat Nathan hem de moord heeft bekend, legt hij een rookgordijn rond Nathans tegenstrijdige verklaringen en diens valse beschuldiging van herbergier Van der Beelen.

De beklagde heeft verder omtrent alles wat bij de aanranding heeft plaats gehad, herhaaldelijk verklaringen afgelegd, waarvan hij later de juistheid eenigszins heeft betwijfeld. Om deze redenen moet hij de zeer natuurlijke bemerking maken dat aan alle zijne verklaringen omtrent het gebeurde op den Broeksittarderweg niet die volstrekte zekerheid en juistheid kan gehecht worden welke een getuige kan doen gelden omtrent zijn waarnemingen in eene bedaarde en stille gemoedstemming. De staat van zware bedwelming en bewusteloosheid waarin hij zich bevonden heeft, kan hem menige omstandigheid verkeerd hebben doen opvatten en ook op dit oogenblik verkeert hij omtrent meerder voorvallen in den grootsten twijfel, en zelfs in volmaakte onzekerheid.

Moge het van den eenen kant zonderling voorkomen dat de beklagde met ondubbelzinnige aanwijzingen van der Beelen heeft aangegeven als een der aanranders van den 25en Novem-

ber dan is dit toch van den anderen kant niet te verwonderen, wanneer men in aanmerking neemt de voorafgaande verklaring waaruit blijkt dat zijne moeder veelmeer dan de beklaagde aanleiding tot de eerstgemelde verklaring heeft gegeven door uit te roepen dat zij door van der Beelen en anderen aangerand werden.

Op 25 april dient procureur-generaal Batta zijn requisitoir in waarin hij het hof verzoekt de zaak in een rechtszitting te behandelen, in de termen van die tijd: de terechtstelling van de verdachte te bevelen. Nathan moet dan worden overgebracht naar de tot het hof behorende gevangenis, een aparte afdeling in het Huis van Burgerlijke en Militaire Verzekering. Het hof beslist positief. De overbrenging van Nathan van het Arresthuis naar het Huis van Justitie vindt pas op 21 mei plaats, drie dagen nadat mr. Batta zijn 52 pagina's dikke Akte van Beschuldiging heeft ingeleverd. Op deze dag zijn hem door de deurwaarder van het gerechtshof een afschrift van het besluit van het hof van 25 april en de Akte van Beschuldiging overhandigd. Na de overbrenging krijgt Nathan bezoek van de president van het hof, welke hem vraagt naar zijn identiteit en of hij voorzien is van een raadsman. Op 29 mei wordt hem medegedeeld dat de rechtszitting op donderdag 14 juni zal plaatsvinden.

Het openbaar ministerie dagvaardt 40 getuigen tot last en op verzoek van raadsman Van Oppen 8 getuigen ter ontlasting. Van beide groepen getuigen kunnen er twee niet op de zitting verschijnen. Cornelis Sieben is zwaar ziek; de anderen zijn niet getraceerd kunnen worden. Er vallen er nog eens twee af voor wie de zitting, die zich over meerdere dagen uitstrekt, te lang duurt, en die naar huis gaan voordat zij zijn gehoord.

Bij de aanvang van het proces vraagt de voorzitter van de rechtbank de aangeklaagde of hij de "Hollandsche" taal voldoende beheerst om alles te kunnen volgen. Nathan antwoordt dat hij gelooft alles te zullen verstaan. Toch benoemt het hof de aanwezige beëdigd vertaler Salomon Bloemendaal tot tolk. Na elke getuigenis zal de voorzitter Nathan vragen of hij alles heeft verstaan en of hij er iets tegen heeft in te brengen. Het hof heeft drie dagen nodig, elk van twee sessies, om alle getuigen onder ede te horen. Een van de laatste getuigen is burgemeester Arnoldts, die onder meer verklaart dat Nathan hem gezegd had, dat hij op de bewuste avond vanaf de Catsbroekermolen tot aan de Allee bij Limbricht vergezeld is geweest van burgemeester Nelissen van Limbricht en wethouder Muyres van Nieuwstadt. Prompt worden beide gedagvaard om op het vervolg van de zitting op maandag 18 juni te verschijnen. Burgemeester Nelissen is op tijd aanwezig en ontkent dat hij zich op de bewuste avond over de Rijksweg begeven heeft. Omdat Muyres dan nog niet aanwezig is, wordt de beschuldigde verhoord, die deels bij zijn eerdere verklaringen blijft en anderendeels betreffende de gebeurtenissen op de plaats van het misdrijf zegt zich niets te herinneren. Inmiddels is Gerard Muyres gearriveerd. Hij verklaart dat hij inderdaad op de bewuste avond over de Rijksweg vanaf Susteren gekomen is, maar dat hij Nathan niet heeft gezien. Vervolgens krijgt de procureur-generaal het woord om uit het te berde gebrachte de aanklacht te argumenteren. Zijn betoog wordt van-

wege het late uur door een schorsing onderbroken. De volgende dag, dinsdag 19 juni, zet mr. Batta zijn betoog voort, dat hij besluit met het voorlezen van zijn schriftelijk requisitoir dat hij het hof overlegt en waarin hij voor de tenlastegelegde en door hem bewezen moord tegen de verdachte de doodstraf eist.

De raadsman mr. E. van Oppen baseert zijn pleidooi op de bewering dat het vereiste wettig bewijs van schuld niet geleverd is. Ook hij wordt onderbroken door een schorsing. Bij de hervatting van de zitting, vijf uur 's middags, draagt hij als argumenten voor zijn bewering aan

dat de ingediende rapporten der deskundigen, volgens art. 438 Wetboek van Strafvordering, alleen kunnen strekken tot inlichtingen, maar geen bewijs opleveren. Dat het niet is bewezen dat de aanwezige briksteen dezelfde is, welke ter plaatse van het voorval is liggende geweest. Dat het niet is bewezen dat de doodslag gestrekt heeft om de ontdekking der gepleegde mishandeling voor te komen; dat het niet is bewezen [dat] die mishandeling vooraf heeft plaats gehad. Dat het niet is bewezen dat ten deze met voorbedachten rade is gehandeld, zoodat slechts zoude bestaan doodslag, weshalve hij concludeert tot vrijspraak, subsidiair tot verwerving van de omstandigheid van voorbedachten rade.

Het Heerlens weekblad *Limburger Courier* is vol lof over de verdediger.

Sein Vortrag dauerte vier Stunden. Er entfaltete in diesem seine ersten Auftreten in einem soverwickelten Prozesse, wie dieser, ein so gediegenes Talent, dasz er während der vier Stunden die achtungvollste Aufmerksamkeit an sich fesselte. Doch die Beweise der Schuld des Mörders waren zu schlagend, so dasz unter allen Umständen die Anklage aufrecht bleiben musste ¹⁵).

Ook de vooraanstaande Maastrichtse krant *Le Courier de la Meuse* steekt hem een pluim op de hoed:

L'avocat van Oppen a présenté la défense et, disons-le sans flatterie, ce jeune défenseur qui, pour la première fois, paraissait dans une affaire criminelle importante, a dévoilé un talent que lui envierait peut-être plus d'un avocat de réputation consommée. Mr van Oppen plaide avec facilité; ses raisonnements sont traduits dans un langage élégant, non recherché et facile à saisir. Aussi sa plaidoirie qui a duré quatre heures a-t-elle été écoutée avec une attention soutenue; la tache était bien difficile, mais quand on a pu recueillir des suffrages universels d'approbation, on est bien recompensé ¹⁶).

Van de zaak zelf meent de krant:

Celle-ci certainement compte parmi les plus importantes dans les annales criminelles de notre province ¹⁷).

Woensdag 20 juni, de laatste dag van het geding, wordt beide partijen nog een laatste maal naar hun standpunt gevraagd.

De Advocaat-Generaal antwoordt en volhardt bij zijn genomen requisitoir. De Raadsman repliceert en persisteert bij zijn voormelde conclusie. De Voorzitter vraagt aan de beschuldigde of hij nog iets tot zijne verontschuldiging te zeggen heeft, zoodat hij het laatst het woord gehad heeft. De Voorzitter verklaart het onderzoek der zaak gesloten en zegt namens het Hof dat Hetzelve nader tot de beraadslaging zal overgaan en dag tot uitspraak heeft bepaald op aanstaanden Woensdag den zeven en twintigsten dezer.

Op de aangekondigde dag, 27 juni 1860, spreekt het gerechtshof in een openbare zitting het vonnis uit. Na een opsomming van alle belastende feiten eindigt het arrest aldus:

Overwegende, dat uit al het voorafgaande duidelijk volgt dat door de daadzaken, bewezen door de beëdigde verklaringen van getuigen in hunnen samenhang en verband genomen, en door hunne overeenstemming, zoo onderling als met het misdrijf zelve, wettig en overtuigend is bewezen dat de beschuldigde Johan Nathan in den avond van den vijf-en-twintigsten November achttienhonderdnegenenvijftig op den openbaren weg onder Broeksittard moedwillig en met voorbedachten rade zijne schoonmoeder Sophia Corsten, huisvrouw van Joseph Driessen van het leven heeft beroofd; Overwegende, dat dit feit daarstelt de misdaad van Moord, voorzien en gestraft bij de artt. 295, 296, 297 en 302 van het Wetboek van Strafrecht; Overwegende, dat niet is bewezen dat het ten laste van den beschuldigde bewezen feit door hem met geleider lage is begaan; Verklaart de omstandigheid van geleider lage onbewezen; Spreekt den beschuldigde deswege vrij; Verklaart den beschuldigde schuldig van in den avond van den vijfentwintigsten November achttienhonderdnegenenvijftig op den openbaren weg onder Broeksittard moedwillig en met voorbedachten rade zijne schoonmoeder Sophia Corsten, huisvrouw van Joseph Driessen, van het leven te hebben beroofd, mitsdien schuldig aan Moord; ... Veroordeelt den als schuldig verklaarde Johan Nathan tot de Straffe de Doods op eene der openbare plaatsen in de gemeente Maastricht uit te voeren door den Scherpregter op een schavot, door den Veroordeelde met eenen strop om den hals aan eene galg vast te maken en een luik onder zijne voeten te doen wegvallen; Veroordeelt hem wijders in den kosten van het regtsgeding, vereffende ter Somme van vijfhonderdtwaalf gulden acht en zestig centen; Beveelt dat dit arrest bij wege van uittreksel zal worden gedrukt en aangeslagen in de gemeenten Maastricht en Broeksittard, ter plaatse alwaar zulks gebruikelijk is, en beveelt dat de Stukken van overtuiging aan de eigenaars of daarop regthebbenden zullen worden teruggegeven.

Artikel 302 van het Wetboek van Strafrecht luidt:

Al wie schuldig is aan moord, aan vadermoord, aan kindermoord en aan vergiftiging, zal met den dood gestraft worden ...

Hieruit blijkt dat, nu de moord bewezen is, het hof geen andere keuze heeft dan de schuldige de doodstraf op te leggen. Om deze reden ontbreekt in het arrest ook een overweging over de ernst van het misdrijf, welke thans gebruikelijk is nu rechters enige vrijheid hebben in het bepalen van de strafmaat.

De president van het hof spreekt vervolgens nog enige roerende woorden tot de veroordeelde, maar het valt niet te bespeuren dat zij enige indruk maken op de ongelukkige ¹⁸). Dringt de reikwijdte van het vonnis misschien pas in de eenzaamheid van zijn cel in volle omvang tot hem door? Drie dagen later, op 30 juni, stelt de procureur-generaal de volgende schriftelijke verklaring op:

De Procureur Generaal bij het Provinciaal Gerechtshof in Limburg verklaart bij deze op den ambtseed bij de aanvaarding zijner bediening afgelegd, dat hij op gisteren den 29 dezer des namiddags om vier ure, op verzoek van den wegens moord tot de straffe des doods veroordeelden Johann Nathan, zich tot hem in de gevangenis heeft begeven en onderhouden in tegenwoordigheid van den Directeur en den schrijver van het gesticht; dat de veroordeelde zeer gejaagd scheen, doch veel eer zich nog wilde verdedigen en bij zijne onschuld volharden, dan tot bekentenis van schuld te komen, tot dat hij eindelijk na gemoedelijke

toespraak van den ondergeteekende zich op de knieën wierp en schijnbaar tot bekentenis wilde komen. Dat de ondergeteekende hem daarop naar de ziekenzaal, alwaar hij als maatregel van voorzorg bewaakt werd, heeft terug doen leiden onder uitnodiging om al nog rijpelijk na te denken, niet willende dat eene bekentenis van schuld, hoe ook genaamd, kon worden betracht als uitgelokt, het zij door eene tijdelijke gemoedsaandoening, het zij als een middel om op die wijze aan de afwending van de doodstraf of wijziging van dezelve bevorderlijk te zijn.

Dat de ondergeteekende zich dezen morgen, ingevolge zijne toezegging van gisteren, andermaal tot den veroordeelde heeft begeven, die nog meer gejaagd scheen en, hoezeer hij zijne vroegere beweringen van even als zijne schoonmoeder door onbekende personen te zijn aangevallen en geslagen geweest, des echter heeft beleden dat hij in zoo verre schuld had, dat hij zijne verwonde schoonmoeder, welke met het aangezicht ter aarde lag en bezwaarlijk adem konde halen, op raad van eenen bijgekomenen persoon eenigsins had opgeheven, doch in stede van haar in eene andere positie te plaatsen en bij te staan, met geweld weder ter aarde in dezelfde ligging had laten nedervallen. Dat echter ook toen nog alle gemoedelijke toespraak om hem tot bekentenis te brengen onvermogen is geweest en de veroordeelde weder is weggeleidt.

Dat enige uren daarna de ondergeteekende den hierbij gevoegden brief van den Directeur van het gesticht heeft ontvangen en zoodra mogelijk daaraan heeft voldaan ¹⁹⁾. Dat daarop de veroordeelde even als vroeger in tegenwoordigheid van den Directeur en diens schrijver voor hem is verschenen, zeer bleek, eenigsins bevende en diep ter nedergedrukt. Dat hij begonnen is met te zeggen dat de herhaalde toespraken zijn geweten hadden wakker gemaakt, en hij na eenzaam nadenken thans er behoefte aan gevoelde, om zich door bekentenis met zijnen wereldlijken regter te verzoenen ten einde daarna door berouw, biecht en communie de Goddelijke genade te erlangen. Dat de ondergeteekende hem toen nogmaals ernstig en nadrukkelijk heeft voor oogen gehouden dat zijn lot door den Regter beslist was, en volhardende ontkenning of bekentenis van schuld daaraan niets konde of zoude veranderen; dat gevolgelyk, indien hij wilde bekennen, de drangreden daartoe uitsluitend moest gelegen zijn in de behoefte om zijn geweten te bevredigen en in eene meer kalme gemoedsgesteldheid te geraken. Dat de veroordeelde daarop heeft geantwoord dit wel te begrijpen, en hij besepte dat er geene rust voor hem mogelijk was, zoo lang hij de stemmen van zijn geweten poogde te onderdrukken. Dat toen de veroordeelde na eenige nadenken, deels eigener beweging, deels op mijne gestelde vragen in hoofdzaak heeft verklaard 'dat hij met zijne schoonmoeder vaak oneenigheden over geldzaken had gehad; dat deze op den dag van het gebeurde tamelyk geld bij zich had moeten hebben om reden zij weinig koopwaren had aangekocht; dat hij haar op den eenzamen weg, plaats van de misdaad, daarover was aangevallen, er woordentwist tusschen hen is ontstaan, en zij handgemeen moeten zijn geworden, immers dat hij vermeent dat het zijne schoonmoeder is geweest die hem zijne kiel van voren heeft opengescheurd; dat hij haar daarna met zijnen doornen, aan de beneden zijde met koper beslagenen stok ter aarde heeft geslagen en op het hoofd getroffen, waarna hij haar het zakje waarin haar geld geborgen was, heeft afgerukt, zonder te weten waar dat geld gebleven is (zijnde zijne opgaven omtrent dit punt duister); dat hij in het denkbeeld verkeerde dat zijne schoonmoeder dood of zoo goed als dood was; dat toen personen op het vroegere geschreeuw van zijne schoonmoeder zijn bijgekomen, die haar het hoofd en bovenlijf hebben opgeligt, de ademhaling daardoor gemakkelijker hebben gemaakt, haar met het hoofd op eenen aldaar aanwezigen mand hebben geplaatst en hem toegevoegd dat zij nu ruimer ademde en wel bij zich zelve zoude komen; dat hij, hierdoor verschrikt, en vrezende dat zij hem later zoude kunnen aanklagen, die twee personen heeft zoeken te verwijderen door hen dringend aan te sporen om geneeskundige hulp te gaan inroepen, en deze nauwelijks verwijderd zijnde, hij zijne schoonmoeder op nieuw is aangevallen, en haar meerdere gewelddadige slagen op het hoofd heeft toegebracht, tot dat zij werkelijk dood was.'

Dat de veroordeelde na deze bepaalde bekentenis geheel afgemat scheen en op de vragen omtrent meerdere bijzonderheden duidelijke antwoorden is schuldig gebleven. Dat, na hem

een wijle rust te hebben gelaten, de ondergeteekende hem voorschrevene bekentenissen duidelijk heeft herhaald met nadrukkelijke bemerking, dat dezelve hem onder geen hoe genaamd opzigt, behalve onder dat van zijn daardoor bevredigd geweten, konde baten, en hem toen heeft afgevraagd of dit dan in allen deele de waarheid was? het welk hij met schijnbare gemoedsaandoening bevestigend heeft beantwoord.

Dat de ondergeteekende het doelmatig heeft geoordeeld daarvan deze verklaring onder verband van ambtseed als bovengezegd op te maken, zoo als geschied bij deze, om vervolgens bij de stukken van het rechtsgeding te worden gevoegd. Maastricht, den 30 Juny 1860. De Procureur Generaal voornoemd, w.g. H.W.E. Cazius.

Die zaterdag is ook de laatste dag die Nathan vrij staat beroep in cassatie aan te tekenen bij de Hoge Raad, hetgeen hij doet. Dit beroep wordt afgewezen.

DE VOLTREKKING VAN HET VONNIS

Het enige dat nu nog de uitvoering van de doodstraf kan tegenhouden, is gratieverlening door de koning. Het is in die tijd vrij gebruikelijk dat op een gratieverzoek positief wordt beslist. Het college dat de koning hierover van advies dient, hanteert enkele criteria waaraan de veroordeelde moet voldoen om voor gratie in aanmerking te komen. Een daarvan is dat de veroordeelde tot inkeer is gekomen en oprecht berouw toont. Berouw is meer dan een bekentenis; en als de indruk bestaat dat hij bij zijn bekentenis iets heeft achtergehouden, kan het berouw alleen daardoor al niet oprecht zijn. De Hoge Raad heeft Nathan afgeschilderd als een misdadiger met een afschuwwekkende sluwheid en beradenheid. Het beeld dat de adviseurs zich van hem uit de stukken vormen, is dat van *"een booswicht, gelijk de geschiedrollen der misdaden er slechts zelden kenbaar maken"*. Vanuit dat perspectief kan het request dat de ijverige Van Open voor Nathan heeft opgesteld, alleen maar dissoneren:

... Ja, sire, zoo al ooit een ongelukkige, een rouwvolle misdadiger Uwe gratie bij het grievendst leedwezen over zijn wandaad heeft bezworen hem het leven te schenken, en het opregtste berouw van eenig gewicht is geweest bij het verleenen van gratie, dan voorzeker mag hij die zich thans aan Uwe goedertierenheid overlaat, de regtmatige hoop koesteren dat zijn smeekschrift niet wordt verworpen ...²⁰⁾.

Op 11 oktober bericht de minister van Justitie aan procureur-generaal Cazius dat het gratieverzoek door zijne majesteit de koning van de hand is gewezen. Het is de laatste keer dat een gratieverzoek niet wordt ingewilligd. Nog geen tien jaar later, in 1870, zal de doodstraf worden afgeschaft.

De procureur-generaal treft nu maatregelen om het vonnis zo snel mogelijk te doen voltrekken. Het schavot moet per schip vanuit Amsterdam worden overgebracht, hetgeen ongeveer twee weken in beslag neemt. Hij vraagt de president van het gerechtshof twee raadsheren tot getuigen van de executie te benoemen. Op 27 oktober kan hij de datum van de uitvoering van het vonnis bepalen op woensdag 31 oktober 1860²¹⁾. Pas daags voor de executie om 16.00 uur wordt de afwijzing van het gratieverzoek aan de veroordeelde medegedeeld. Daarbij doet zich iets voor dat aanleiding geeft de andere dag deze schriftelijke verklaring op te stellen:

Op heden de 31 October 1860 verklaren Wij ondergeteekenden Procureur Generaal en Advokaat Generaal bij het Provinciaal Gerechtshof in Limburg bij deze op den eed bij de aanvaarding onzer ambtsbediening afgelegd, dat nadat gisteren door den eerstgenoemden aan den wegens moord tot de doodstraf veroordeelden Johann Nathan was aangezegd dat zijn verzoek om gratie door Zijne Majesteit den Koning was afgewezen en op heden morgen het arrest op hem zoude worden ten uitvoer gelegd, hij na eenigen tijd in het voor hem bestemde vertrek te zijn verbleven, het verlangen heeft te kennen gegeven ons beide nogmaals te mogen spreken; dat hieraan onverwijld voldoende, hij in de eerste plaats vergiffenis heeft gevraagd, daarna bij zijn algeheele schuld is blijven volharden, en is geeindigd met te verklaren, dat hij ons alsnog eene omstandigheid moest openbaren welke hij tot hier toe verzwegen had, te weten: dat hij tien dagen vóór het volvoeren der misdaad het voornemen daartoe had opgevat, en na overleg gedurende dat tijdsbestek dezelve had volvoerd...

Bijgestaan door paters brengt Nathan de laatste nacht door in gebed. Na ontvangst van het sacrament der stervenden wil hij niets dan enkel wat drinken tot zich nemen. Hij wil niet slapen, brengt zijn laatste momenten liever in boetvaardigheid door. 's Ochtends half tien verlaat hij de gevangenis, ondersteund door een beulsknecht en kapelaan Van Oppen, die hem gedurende de gang naar het schavot onafgebroken overstelpt met de versterkingen van het geloof. Op de plaats van de executie aangekomen wordt de kleding van de veroordeelde in orde gemaakt en klokslag 10 uur bestijgt hij de treden van het schavot, nog steeds ondersteund door eerwaarde kapelaan, die hem pas op het platform achterlaat na hem een laatste maal de beeltenis van 's werelds Verlosser te hebben laten kussen ²²).

Het pathos van voorgaand krantenverslag is ver te zoeken in het officiële procesverbaal:

In het Jaar eenduizend achthonderd zestig den eenendertigsten der maand October des voormiddags ten negen en $\frac{3}{4}$ ure hebben de Heeren Mrs Jhr van Geusau en Jessé raadsheeren, als daartoe benoemd door den Heer President bij beschikking van den zestienden dezer maand, Batta Advokaat Generaal, namens de Heer Prokureur Generaal en Ziegeler Griffier, alle in en bij het Provinciaal Gerechtshof in Limburg, zich begeven op het Raadhuis dezer Stad in eene daartoe door den Heer Burgemeester aangewezen kamer uitzijnde op de groote markt, alwaar de ten uitvoerlegging der doodvonnissen geschiedt. En certificeren dat de Scherpreger, bijgestaan door deszelfs onderhorigen en vergezeld van een detachement der Marechaussée, op de voormelde openbare plaats gebragt hebben Johann Nathan, oud volgens zijne opgave zevenentwintig jaren, handelaar, geboren te Endenich in Pruissen, laatst gewoond hebbende te Broeksittard, zoon van Bernard, zijnde de naam der moeder onbekend, en man van Gertrudis Driessen, wegens de misdaad van Moord, bij arrest van den zevenentwintigsten Juny achttienhonderdzestig veroordeeld tot de Straf des Doods. En dat ten overstaan van gemelde Raadsheeren in tegenwoordigheid van den Heer Advokaat Generaal, namens den Heer Prokureur Generaal, benevens van den Griffier, die straf ten klokke tien ure door den Scherpreger aan denzelfen is uitgevoerd geworden op een schavot door den Veroordeelde met eenen strop om den hals aan eene galg vast te maken en een luik onder zijne voeten te doen wegvallen ... ²³).

Gerechtigheid is geschied. Het lichaam van de terechtgestelde blijft een uur hangen en wordt dan in de op het platform gereedstaande kist gelegd. Bij het afbreken van het schavot doet zich, evenals twee jaar tevoren, een ongeval voor. Un ouvrier qui travaillait à la démolition de l'échafaud, en est tombé et s'est tellement blessé

dans sa chute que l'on craint pour sa vie. On l'a transporté à l'hôpital civil. Décidément c'est une machine fatale que cette potence. Après l'exécution de Geurts, on se le rappelle, le même malheur est arrivé ²⁴).

Noten:

1. Dit dossier bevond zich tot voor kort in het Rijksarchief in Noord-Brabant te 's-Hertogenbosch in het archief van het gerechtshof 's-Hertogenbosch 1838-1930, inventaris 116.01.01, nr. 241. Het is dit jaar overgedragen aan het Rijksarchief in Limburg te Maastricht om te worden opgenomen in het archief van provinciaal gerechtshof in Limburg te Maastricht 1838-1875. Er is nog geen nieuw inventarisnummer aan toegekend. Tenzij anders aangegeven zijn alle gegevens en citaten in dit artikel uit dit dossier afkomstig.
2. Schronden = schrammetjes.
3. Arnoldts was indertijd tevens burgemeester van Broeksittard.
4. Catharina Busch-Ehlen, tapster. Haar woning was gelegen in Broeksittard Aan het Broek nabij de woning van het slachtoffer. GA Sittard, Archieven gemeente Broeksittard. Bevolkingsregister 1860.
5. Bedoeld is Peter Jan van der Beelen, zoals uit het vervolg zal blijken.
6. Bedoeld zal zijn Katsbek. We conformeren ons in deze tekst aan de plaatsbenamingen die in de stukken gebezigd worden.
7. De bedreigde straf is de straf die wettelijk voor het misdrijf moet worden opgelegd.
8. Peter Hendrik, 39 jaar oud, brikkenbakker, woonde evenals zijn zus Gertrudis en Johann Nathan bij zijn ouders in.
9. Vader Joseph geeft als tijdsaanduiding: "het licht kon naauwelijks een half uur zijn aangestoken". Om vier uur was de zon ondergegaan.
10. Bedoeld is de herberg van Catharina Wetzels aan de Rijksweg tussen de molen en Sittard.
11. De Donkelweide zou zijn naam ontleenen aan wijlen de heer Donkel, die er eigenaar van was geweest. Bedoeld zal zijn Bernardus Dunckel, overleden in 1840. Het perceel, kadastraal bekend als sectie B, nummer 548, staat in de leggers omschreven als boomgaard. Het is thans te situeren aan de oostzijde van de Joseph Postmesstraat. GA Sittard, Kadastrale plans en leggers gemeente Sittard.
12. Men bedenke dat men in die tijd algemeen met klompen de voeten schoeide.
13. Volgens wachmeester Hacking was het vrij helder weer. Toch zal het vanwege de nieuwe maan weinig licht zijn geweest. Enkele getuigen melden dat het aan de Donkelweide vanwege de daar langs de weg groeiende bomen duisterder was dan elders. Tijdens het proces zal Joannes Kriescher preciseren, dat het sterrenlicht was en men een persoon op vijf passen afstand goed kon onderscheiden.
14. Door het veld was de route een flink stuk korter.
15. Limburger Courier van zaterdag 30 juni 1860.
16. "Advocaat Van Oppen heeft de verdediging gevoerd en – laten wij het zonder mooispraak zeggen – die jonge verdediger, die voor het eerst in een belangrijke strafzaak aantrad, heeft een talent ontwikkeld, dat wellicht menig advocaat van gevestigde reputatie hem benijdde. Mr. Van Oppen pleit met gemak; hij giet zijn betoog in een sierlijke taal, niet gezocht en gemakkelijk te begrijpen. Ook zijn pleidooi, dat vier uur heeft geduurd, is met onverslapt aandacht beluisterd; de taak was behoorlijk zwaar, maar wanneer men algemene stemmen van lof heeft kunnen oogsten, is men goed beloond." Le Courier de la Meuse, woensdag 27 juni 1860. Met dank aan E. Ramakers, Maastricht.
17. "Deze kan zeker gerekend worden tot de meest belangrijke in de misdaad-annalen van onze provincie." Le Courier de la Meuse, woensdag 27 juni 1860.
18. Le Courier de la Meuse, donderdag 28 juni 1860.
19. De brief luidt: "De Directeur van het Verzekeringshuis te Maastricht heeft de eer den Edel GrootAchtb. Heer Prokureur Generaal in Limburg te berigten, dat heden middag ten één uur de veroordeelden Johan Nathan, op deszelfs verzoek voor mij gebragt, verzocht heeft zoo spoedig mogelijk Zijn Ed. Gr. Achtb. te spreken 'ten einde bekentenis te doen en zoodoende mogelijk tijd te bekomen tot het doen van boete nog hier in dit leven.'..."
20. Sibo van Ruller, Genade voor recht: gratieverlening aan ter dood veroordeelden in Nederland 1806-1870. Amsterdam, 1987; pp. 185-186.
21. J[an] D[riessen], Laatsteterechting in Nederland. In: GAL-bulletin. - Maastricht. - Nr. 18 (mei 1988); pp. 6-15.
22. Le Courier de la Meuse, 1 en 2 november 1860. "... Le patient a passé la nuit en prières assisté par des prêtres. Après avoir reçu le Saint Viatique il n'a rien voulu prendre. Seulement il a demandé à boire. Il n'a pas voulu dormir, aimant mieux, disait-il, passer ses derniers moments en pénitence. A 9 1/2 heures précises il a quitté la prison, soutenu par un bourreau et M. le vicaire Van Oppen, qui, portant le surplis, ne cessait de lui prodiguer les secours de la religion pendant le trajet. Arrivé sur le lieu de l'exécution, la toilette de patient fut achevée et à dix heures sonnant, il gravit les marches de l'échafaud, toujours soutenu par le digne vicaire, qui ne le quitta que sur la plate forme, et après lui avoir fait embrasser une dernière fois l'image du Redempteur du monde ..."
23. In Ach Lieve Tijd... Maastricht, p. 115, is abusievelijk sprake van onthoofding door de guillotine.
24. Le Courier de la Meuse, 1 en 2 november 1860: "Een arbeider die aan de demontage van het schavot werkte, is gevallen en is door zijn val zo verwond dat men voor zijn leven vreest. Men heeft hem naar het burgerlijk ziekenhuis overgebracht. Voorzeker, dat is een noodlottig apparaat, die galg! Na de executie van Geurts, herinnert men zich, is hetzelfde ongeluk gebeurd."